

KIRJA-ARVIO:

USKONTO, RAJA JA RAJANYLITYKSET TÄMÄN PÄIVÄN USKONTOTIETEESSÄ

Fingerroos, Outi & Opas, Minna & Taira, Teemu (toim.) 2004: Uskonnon paikka. Kirjoituksia uskontojen ja uskontoteorioiden rajoista. Tietolipas 205. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 419 sivua.

Karina Lukin

1990-luvun puolivälissä Helsingin yliopistossa uskontotieteen opiskelijaa vaivasi aina epätoivoon asti uskonnon määritelmä. Oman pääaineen tutkimuskohteen rajaamisen epäselvyyden pohdiskeluun kului hetki jos toinenkin vähintään yliopiston kuppilassa. Keskusteluja uskonnon olemuksesta kävi tuolloin väitöskirjaa valmistelevien tai juuri väitelleiden tutkijoiden joukko, joka peilasi teoreettista puhetta tietysti omiin tutkimusaineistoihinsa. Pohdinnoista syntyi uskontotieteen perinteeseen liittyvää teoreettista keskustelua esiintuova kirja, josta ”ikuisuusksymysten” palauttaminen varsinaisiin tutkimusaineistoihin lähes kokonaan puuttuu (Pesonen 1997). Osittain samalta pohjalta, mutta hieman myöhemmin on syntynyt Turun yliopiston aktiivisten uskontotieteen jatko-opiskelijoiden toimittama uskontotieteen positiota ja identiteettiä akateemisessa kentässä pohdiskeleva kirja *Uskonnon paikka*. Tämä kertoo siitä, että Suomessa institutionaalisesti nuori tieteenala ilmeisesti joko etsii tai on löytänyt tilansa tai sitten se on kriisissä, niin kuin jokainen ihmistieteellinen paradigma tapaa olla. Kriisissä tai ei, paikantamisen eksplisiittinen pohtiminen palautuu kuuluisaan (etnografisen) representaation kriisiin. Toisin kuin helsinkiläiset 1990-luvulla, 2000-luvun turkulaiset paikantavat artikkelikokoelmassa keskustelunsa myös aineistoihin, mikä heti ensi vilkaisulta vaikuttaa onnistuneelta ja hedelmälliseltä ratkaisulta. Uskonto paikantuu selkeästi kentälle, ihmisten mieliin ja niiden tuotteisiin, mikä tuo metodologiselle keskustelulle pohjaa ja uskottavuutta – mutta myös selkeyttä. Jätän tässä arviossa artikkelikokoelman alkuosan sinänsä tarpeelliset ja monista näkökulmista uskonnollisuutta, tiedon rakentumista ja keräämistä käsittelevät artikkelit vähemmälle huomiolle, ja keskityn loppuosan kuuteen konkreettisemmin joihinkin aineistoihin palautuvaan tai niistä lähtevään artikkeliin.

USKONTO SIELLÄ, MISSÄ USKONTOA EI OLE ENNEN OLLUT

Kirjan yhtenä toistuvana teemana on uskontotieteellisen tietotaidon soveltaminen myös sellaisilla inhimillisen toiminnan kentillä, joita ei perinteisesti ole nähty uskonnollisina. Tällaisia kenttiä ovat muun muassa Kati Mikkolan *Maamme kirjan* kautta esitelmä kansallisuus tai isänmaallisuus, Leila Jylhänkankaan keräämä eutanasia-aineisto sekä Anne Puurosen uskonnollista termistöä käyttävä anoreksiadiskurssi. Mikkola ratkaisee aineiston uskontotieteellisen soveltuvuuden ongelman analogian avulla: nationalismi tai isänmaallisuus muodostavat uskonnon kaltaisen ideologisen järjestelmän pyhittämisen mekanismeineen, arvoineen, uskomuksineen ja symboleineen (s. 216), *Maamme kirja* rakentaa suomalaisuudelle ”uskontoluonnetta”. Artikkelissaan Mikkola tarkastelee myös sitä, miten isänmaallisuutta rakennetaan suurimmaksi osaksi kristinuskon, mutta osittain myös kansanuskon kuvaston varaan. Analogiamalli ja huolellinen analyysi tuottavat uskonnon avointa määrittelyä peräänkuuluttaneen Richard Comstockin kaipaamaa uutta tietoa ja häkellyttäviä näkökulmia suomalaisuudesta rakennettuihin mielikuviin: esimerkiksi Suomen kansan voimakas rinnastaminen Israeliin lienee aikoinaan ollut legitiimi, mutta nykyään jopa pelottava vertaus. Raamatullisen johdatuskertomuksen lisäksi Israeliin liittyy tänä päivänä myös ristiriitainen väkivallan objektina ja subjektina olemisen merkitysten kimppu, johon monikaan suomalainen ei liene halukas vertautumaan.

Leila Jylhänkangas ja Anne Puuronen ovat puolestaan ratkaisseet soveltuvuus-kysymyksen analysoimalla aineistojaan kategorisointiin ja näin ollen myös rajoihin liittyvien käsiteryppäiden avulla. Jylhänkangas jaottelee itse keräämänsä eutanasia-aineiston neljään tapaan puhua tai kirjoittaa: kristillis-torjuva diskurssi vastustaa eutanasiaa Raamattuun tai kristilliseen Jumalaan vetoamalla, kristillis-hyväksyvä diskurssi asettaa uskonnollisuuden eutanasian sallimisen ehdoksi. Hyväksyvä diskurssi korostaa ihmisen omia toiveita ja päätöskykyä, kun taas keinuva diskurssi ottaa mieluiten kantaa vain yksittäistapauksiin. Valitettavasti Jylhänkangas analysoituaan perusteellisesti kolmea ensimmäistä diskurssia jättää itseäni eniten kiinnostaneen keinuvan diskurssin vähälle huomiolle. Kulttuuriset rajanvedot tunnistava, mutta niistä neuvotteleva keinuva diskurssi kokee nimenomaan sellaisia sopivuuden ja sopimattomuuden rajoja, joihin Jylhänkangaskin viittaa yhtenä uskonnollisen ajattelun motivoijana (s. 318). Tästä huolimatta artikkeli konkretisoi hyvin, miten Veikko Anttosen ja Teemu Tairan kirjan alussa lyhyesti esiintuoma analyysiasetus käytännössä voi avata näkymiä arkipuheemme taustalla oleviin kulttuurisiin kategorioihin. Eutanasiapuheen argumentit näyttävät palaavan lähinnä kristillisiin käsityksiin ihmisestä ja kuolemasta.

Anne Puuronen vertailee haastatteluissa ja kirjoitetussa materiaalissa tuotettuja anoreksiakuvauksia perinteisesti uskonnollisina pitämiimme yhteisöllisyyden kenttiin. Esimerkiksi ruoan tarkkaa valintaa Puuronen vertaa uskonnollisiin ruokaa koskeviin kategorioihin (s. 364). Puuronen luetteleekin artikkelissaan monia mahdollisia lähtökohtia uskontotieteelliseen anoreksiapuheen tutkimukseen: esimerkiksi dogmaattista päiväjärjestystä voisi tarkastella rituaalintutkimuksen käsittein, oman yhteiskuntamme ihanteita tuoda esiin uskontososiologisin menetelmin. Anorektisuus

nähdään sellaisena merkitystä luovana järjestelmä, joka jäsentää toimijan maailma-suhdetta ja tarjoaa orientaatiomahdollisuuden: se on ennen kaikkea huomion kiinnittymistä omaan itseen, toiminnan muuttamiseen ja sallitun ja ei-sallitun tarkkailuun. Tässä mielessä pyhä ja erilaiset kategoriat toimivat anorektisten toimintakertomusten jäsentäjinä, mutta en ole ihan varma, tekevätkö ne toiminnasta käsitettävämpää vai mystifioivatko edelleen anorektisen mielen toimintaa. Selväksi kuitenkin tulee, että anorektisessa orientoitumisessa ja puheessa käytetään uskonnollista käsitteistöä.

Niin Mikkolan, Jylhänkankaan kuin Puurosen artikkelit herättivät paljon mietteitä uskonnollisen ajattelun upottautumisesta oman kulttuurimme rajanvetoja määrittäviin kategorioihin. Onkin valtavan opettavaista ymmärtää yhä uudelleen, että maallistumisen rinnalla – tai oikeastaan maallistumisessa – kulkee jatkuvasti kulttuurisiin kategorioihin limittynyt puhe ja ajattelu, joka on luonteeltaan ”uskontoista”, kuten Anttonen ja Taira hieman töksähtäen mutta silti tarttuvasti asian ilmaisevat (s. 42). Niinpä siis tapamme puhua Suomen kansasta, eutanasiasta tai anoreksiasta eivät vain konemaisesti toista kristillisen diskurssin pintaa, sen rakenteet ovat syvällä kulttuurissamme. Mielissämme on jatkuvasti rajanvetoja, joita emme ole taipuvaisia pitämään uskonnollisina, vaikka ne voikin palauttaa uskontoihin.

USKONNOLLISUUS YHTEISÖISSÄ

Anu Salmelan turkulaista somaliyhteisöä käsittelevä etnografinen aineisto ei myöskään palaudu pelkästään uskonnolliseen, vaan samoin laajempiin kulttuurisiin ajattelutapoihin. Salmela tuo esiin vieraassa kulttuurissa asuvien somalien jokapäiväisessä elämässä aktuaalistuvia ongelmia ja niihin liittyviä ideaaleja ja ideaalisia ratkaisumalleja. Hän käsittelee omaa kenttätyöaineistoaan monesta näkökulmasta niin, että esimerkiksi pukeutumisen, tilassa liikkumisen ja sosiaalisissa tilanteissa toimimisen ihanteet ja käytännöt tulevat rikkaalla tavalla esiin. Salmela ei yritäkään tyypistää toimintamalleja vain uskonnolliseksi, vaan näkee taustalla laajempia kulttuurisia toimintamalleja ja niiden aktuaalistumisia vieraassa kulttuurissa. Artikkelissa ilahduttaa moniäänisen pohdiskelun esiintuominen: tällaiset tekstit ovat äärimmäisen tärkeitä, jotta monille tuntemattomista maahanmuuttajista ei syntyisi jähmeitä stereotypioita vaan ihmisenäköisiä kuvia. Esimerkiksi naisten ja miesten liikkumista tilassa Salmela lähtee tarkastelemaan ennemminkin erilaisista tilanteista kuin tilojen yksityisyydestä tai julkisuudesta käsin. Hän kritisoi somalinaisten alisteisen aseman esiintuomista pelkän sukupuolisen tilaerottelujen havaitsemisen pohjalta ja muistuttaa, etteivät miesten ja naisten erilliset toimintaympäristöt ja -verkostot sinänsä tuota alistamista.

Samoin kuin Salmelan tekstissä myös Outi Fingerroosin artikkelissa tilan (tai kuten Salmelalla tilanteen) käsitteen pohdiskeleminen oli ajatuksia herättävää. Sisällisotaa kuvaavien tekstien lukeminen on joka kerta yhtä järkyttävää ja tässä artikkelissa erityisesti Viipurin terrorin poikkeuksellisen julmuuden vuoksi – vaikka verisyys ei nytkään ole tutkimuksen kohteena sinänsä. Fingerroos analysoi kuolemanrituaaleja ja etenkin niiden poikkeuksellisuutta liittäen tähän muistamisen ja tilassa näkymisen

teemat. Itseäni jäi mietityttämään erityisesti poissulkemisen arkkitehtuuri, joka liittyy valtakulttuurin sietokykyyn tehdä näkyväksi tai antaa näkyä. Viipuri on tässä suhteessa mielenkiintoinen juuri, koska yhtäältä punaisten muisto virallistettiin siellä muistomerkein neuvostoaikana, toisaalta koska Viipuriin liittyvä neuvostoaikaa edeltävä menneisyys oli pitkään vaiettu, kielletty ja merkityksettömäksi tehty. Suomalaisille Viipuri on keskeistä kansallista kaupunkikuvastoa, mutta ei sellaisena perifeerisenä ja hylättyinä kuin tänään. Viipuri on paikkana monessa mielessä rajalla.

Uskonnon paikan lopettaa Tuija Hovin todentuntuinen, turkulaista kristillistä, karismaattista liikettä käsittelevä teksti. Hän tarkastelee artikkelissaan ”Elämän Sana”-liikkeen jäsenten (johdatus)kerrontaa omasta uskonnollisesta elämästään narratiiveina, sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuvina kertomuksina. Yksi pitkähäkö ja perusteellisesti käsitelty esimerkki konkretisoi asiaa ja muutoinkin artikkeli tuntuu nousevan aidosti kentältä.

Jos etnografinen ote on turkulaisen uskontotieteen yksi perinne, heijastaa Hovin artikkeli toistaa vahvaa, folkloristista tutkimustraditiota. Samalla koko artikkelikokoelma tuo hyvin esiin, että uskontotiede todellakin on ”tutkijalle kiitollinen ja joustava kumppani”, kuten Outi Fingerroos artikkelissaan toteaa (s. 247). Artikkeleissa uskonnollisuutta, uskonnonkaltaisuutta, rituaaleja, pyhää ja rajanvetoja on tulkittu monista tutkimusperinteistä poimituin välinein unohtamatta silti niiden taustoja ja kriittistä tarkastelua. Kokoelman perusteella uskontotiede onkin aidosti poikkitieteellinen paradigma, ja monet sen käytännöistä – ainakin Turussa – tulevat lähelle sitä, mitä tänään kutsutaan kulttuurintutkimukseksi, vaikka Teemu Taira artikkelissaan näkee uskontotieteen ja kulttuurintutkimuksen välillä ratkaisevia erojakin.

KIRJALLISUUS

PESONEN, HEIKKI (toim.) 1997: *Uskontotieteen ikuisuuskesymyksiä*. Uskontotiede 1. Helsinki: Helsingin yliopiston uskontotieteen laitos.

FM Karina Lukin on folkloristiikan jatko-opiskelija Helsingin yliopistossa.